

ПРИНЦИПИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У сучасній ситуації корінних трансформацій суспільства відбувається якісне перетворення сталих форм політичного й економічного життя. Поряд з цими змінами стрімко трансформується свідомість і світогляд людей. Не піддається сумніву той факт, що зміни в політичній і економічній сферах зумовили активну переоцінку цінностей та переорієнтованість на принцип корисності, викликали ситуацію духовної кризи і моральної деградації сучасного суспільства. Це з необхідною гостротою підіймає питання про пошуки адекватних форм регулювання моральної поведінки та практичної діяльності людей.

Формування всебічно розвиненої особистості майбутнього фахівця вимагає здійснення цілеспрямованої виховної роботи в різних напрямках: моральному, правовому, антинаркогенному, екологічному, трудовому, економічному, естетичному, фізичному та ін. Реалізація змісту і завдань кожного з означених напрямів передбачає врахування специфіки майбутньої професійної діяльності фахівців, необхідних для цього людських і професійних якостей.

У процесі формування майбутніх спеціалістів чільне місце належить моральному вихованню.

Моральне виховання – виховна діяльність вищого навчального закладу, спрямована на формування у студентів стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Мораль, будучи формою суспільної свідомості, яка представляє сукупність принципів, вимог, норм і правил, регулює поведінку людини у всіх сферах її суспільного життя. Регулювання поведінки здійснюється двома способами: зовнішнє регулювання, яке ґрунтується на моральних нормах відповідно до громадської думки, і внутрішнє регулювання, в основі якого моральність (реалізація особистістю своїх моральних установок, принципів, тобто моральна практика); моральна свідомість (моральні погляди та оцінки); моральні почуття (стійкі переживання людини, які зумовлюють її вольові реакції, ставлення до себе, до інших людей тощо); моральні переконання (пережиті та узагальнені моральні принципи, норми).

У моральній поведінці особистості виявляється і зовнішня, і внутрішня саморегуляція. Тому саме завдяки моральному вихованню перебудовується сама людська особистість відповідно до моральних цінностей, які віддзеркалюють суспільні відносини, правила та норми поведінки людей.

Процес морального виховання ґрунтується на певних принципах. Принципи виховання – це керівні положення, що відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту організації та методів виховного процесу [6, с. 265-266]. Основні принципи такі:

- цілеспрямованість виховання передбачає спрямування виховної роботи на досягнення основної мети виховання – всебічно розвиненої особистості, підготовки її до свідомої та активної трудової діяльності;

- обов'язковий зв'язок виховання з життям. Суть принципу полягає в тому, що виховна діяльність має орієнтувати особистість на необхідність жити у суспільстві;

- єдність свідомості та поведінки у вихованні. Поведінка людини – це її свідомість у дії. Виховання такої єдності свідомості – складний і суперечливий процес, оскільки формування навичок правильної поведінки набагато складніше, ніж виховання свідомості;

- виховання в праці. В основі цього принципу – ідея, що формування особистості безпосередньо залежить від її діяльності, від особистої участі в праці. Цей принцип спирається і на таку психологічну якість, як прагнення дитини до активної діяльності;

- комплексний підхід у вихованні ґрунтується на діалектичній взаємозалежності педагогічних явищ і процесів. Втілення його в життя передбачає: єдність мети, завдань і змісту виховання; єдність форм, методів і прийомів виховання; єдність виховних впливів школи, сім'ї, громадськості, засобів масової інформації, вулиці; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів; єдність виховання і самовиховання;

- виховання особистості в колективі. Індивід стає особистістю завдяки спілкуванню і пов'язаному з ним відокремленню. Найкращі умови для спілкування й відокремлення створюються в колективі. Поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів. Педагогічне керівництво зумовлюється відсутністю в учнів життєвого досвіду; виховання творчої особистості

можливе, якщо існують умови для вияву самостійності й творчості, схвалюються ініціатива та самодіяльність;

- поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього. У цьому – головний сенс гуманістичної педагогіки щодо формування необхідних взаємин вихователів і вихованців. Цей принцип передбачає: єдність вимог до вихованців з боку педагогів, контроль за їх поведінкою, гуманне ставлення до них, поважання їхньої думки та ін.;

- індивідуальний підхід до учнів у вихованні. Такий підхід як індивідуальна корекція загальної системи виховання – важлива вимога до організації виховного процесу і одна з умов підвищення його ефективності;

- принцип системності, послідовності й наступності у вихованні. Виходить з того, що для формування свідомості, вироблення навичок і звичок поведінки потрібна система певних послідовних виховних заходів. Такі якості людської особистості не можна сформувати, якщо виховний процес являтиме собою випадковий набір виховних заходів, що матимуть епізодичний, а не системний характер;

- єдність педагогічних вимог школи, сім'ї і громадськості. Повинна охоплювати всі сторони навчально-виховної роботи школи, всі форми діяльності учнівського та педагогічного колективів, сім'ї, знаходити свій вияв у змісті, формах навчання та виховання, у правилах поведінки школярів, у стилі життя школи, її традиціях. Така єдність є однією з умов оптимізації виховного процесу [6, с. 267].

Систему моральних цінностей поділяють на абсолютно вічні, національні, громадянські, сімейні та цінності особистого життя [1].

Абсолютно вічні цінності. Це загальнолюдські цінності, які мають універсальне значення і необмежену сферу застосування (добро, правда, любов, чесність, гідність, краса, мудрість, справедливість).

Національні цінності. Вони є значущими для одного народу, але не завжди їх поділяють інші народи. Наприклад, почуття націоналізму зрозуміле і близьке лише поневоленим народам і чуже тим, які ніколи не втрачали своєї незалежності. До таких цінностей належить патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять тощо.

Громадянські цінності. Вони ґрунтуються на визнанні гідності людей і знаходять своє застосування в демократичних суспільствах. Це права і свободи людини, обов'язки перед іншими людьми, ідеї соціальної гармонії, повага до закону тощо.

Сімейні цінності. Вони охоплюють моральні основи життя сім'ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей, пам'ять про предків тощо.

Цінності особистого життя. Мають значення насамперед для самої людини, визначають риси її характеру, поведінку, її господарський успіх, стиль приватного життя тощо.

Наявність різних за функціями моральних якостей є своєрідним механізмом поєднання моральної свідомості і поведінки особистості. З огляду на це дослідники визначили п'ять основних груп моральних якостей [3]:

- світоглядна переконаність, цілеспрямованість, обов'язок, відповідальність, гуманізм, патріотизм, інтернаціоналізм, які в сукупності забезпечують громадянську спрямованість; саме ці якості забезпечують зміст соціальних цінностей;

- моральні якості, спрямовані на досягнення поставлених цілей: ініціативність, енергійність, наполегливість, самостійність, обов'язковість тощо; вони пов'язані з моральною свідомістю, яка керує і коригує їх вияв;

- витримка, стриманість, ввічливість, володіння собою; ці якості допомагають контролювати і гальмувати негативні прояви у поведінці;

- діловитість, уміння вибудовувати моральний досвід особистості; ці якості певною мірою допомагають швидше досягати мети і зосередити увагу переважно на змісті вчинків;

- здатність до самооцінки, самокритичність, вимогливість до себе, справедливе ставлення до інших; усе це сприяє самовдосконаленню і створенню позитивної моральної сфери подальшого розвитку особистості.

Одна з особливостей моралі полягає в тому, що вона пронизує все життя, будь-яку професійну й іншу діяльність, виступаючи як її своєрідний обов'язковий аспект. До представників суспільства, для яких норми моралі, моральні переконання і почуття власної гідності є професійно значущими, належать курсанти, майбутні офіцери. Завдяки гуманізації та демократизації суспільства роль моральних елементів в їхній поведінці і діяльності неухильно зростає.

У сучасних умовах процес удосконалення морального виховання молодого покоління України здійснюється вкрай повільно і суперечливо. Зміна поглядів на моральне виховання, засобів його забезпечення не може бути здійснена авторитарними методами – наказами, рекомендаціями й іншими впливами, які довели свою недостатню ефективність. Перелом у суспільній думці може бути досягнутий лише за умови, якщо буде створена система морального виховання, яка б пропонувала активну участь всіх категорій виховників у виховному процесі.

Серед моральних якостей, які мають особливе значення для майбутньої професійної діяльності, виокремлюють професійний обов'язок, професійну честь, професійну гордість і професійну етику [4].

Професійний обов'язок. Однією з найголовніших категорій етики є обов'язок, тобто ставлення особистості до суспільства. Професійний обов'язок відображає ставлення до своєї праці. Почуття професійного обов'язку ґрунтується на переконанні в життєвій необхідності узгодження особистих бажань із суспільним обов'язком. Професійний обов'язок передбачає використання усіх можливостей професії для розбудови та зміцнення могутності Батьківщини. З цього погляду професійний обов'язок соціального працівника можна розглядати як прагнення повною мірою оволодіти знаннями, вміннями та навичками з обраної спеціальності, дотримуватись професійної дисципліни, стати справжнім майстром своєї справи, берегти професійні традиції, розширювати професійні зв'язки. Іншими словами, наявність почуття професійного обов'язку є запорукою і неодмінною умовою високого рівня професіоналізму людини.

Професійна честь. Це моральна категорія, яка відображає гідність і авторитет людини, що займається певною діяльністю, і пов'язані з цією діяльністю моральні заслуги. Професійна честь вимагає від працівника підтримувати репутацію своєї професії, захищати інтереси колективу, до якого він належить. Досягнення та успіхи окремих людей кожної професії формують авторитет професії. Так поступово зростає суспільна значущість і цінність певного виду діяльності, формується професійна честь. Під час навчання у вищому навчальному закладі студенти повинні навчитися по-справжньому цінувати обрану професію, усвідомити її суспільне значення, примножувати її добрі традиції.

Професійна гордість. Це почуття пов'язане з переживанням людиною своїх успіхів. Завданням вищого навчального закладу є виховання у студентів почуття професійної гордості на його традиціях, ознайомлення молодих людей з найвищими здобутками видатних осіб, що працювали чи працюють у сфері службової суспільної діяльності. В міру оволодіння професією юнаки та дівчата пізнають її привабливість, глибше вникають в її зміст, проймаються почуттям поваги до обраного фаху і до людей, які його прославили. Професійна гордість активізує студента, спрямовує його на належне вивчення предметів, є потужним стимулом в опануванні професії. З розвитком у молоді почуття професійної гордості професійне виховання стає повнішим і змістовнішим.

Професійна етика. Під професійною етикою розуміють моральні принципи, пов'язані з поведінкою людини у сфері її професійної діяльності. Майбутні фахівці повинні усвідомлювати, що вони самі відповідають за свої вчинки, що кожен їх крок буде морально оцінено. Лише за цієї умови вони будуть готові до роботи в професійному колективі.

Важливо, щоб студенти знали моральні вимоги щодо професій, які вони опановують, і якості, які повинні виховати в собі, щоб відповідати цим вимогам. Засвоєння норм професійної етики допомагає молодій людині швидше професійно адаптуватися.

Аналізуючи моральні якості, які необхідно формувати у майбутніх фахівців, враховують їх вплив на майбутню професійну діяльність та поведінку суб'єкта, їх взаємодію і здатність до взаємодоповнення та взаємозбагачення.

Розвиток особистості, її виховання завжди є результатом взаємодії, контакту з соціальним середовищем, а рівень її моральної вихованості визначається рівнем культури соціального середовища. Студенти являють собою невіддільну частину суспільства. Від процесів, які відбуваються у суспільстві багато в чому залежить соціально-психологічний клімат колективу. Науково-педагогічному складу необхідно, з одного боку, враховувати загальні закономірності розвитку психології колективу і, з іншого – конкретизувати їх залежно від мети та умов діяльності. Оцінка впливу соціального середовища на особистість, диференційований підхід до виховання конкретної особистості – це ті невід'ємні умови, які повинні супроводжувати процес морального виховання. Усвідомлення чинників, що впливають на поведінку молодої людини, на її моральне виховання, знання та вміння застосування форм і методів педагогічного впливу є найважливішим у вирішенні поставленої проблеми.

Для поглиблення етичних знань у навчальному процесі необхідно впроваджувати такі заходи навчально-методичного забезпечення: визначення рівня етичних знань студентів, ступеня їх

ознайомлення з найбільш поширеною літературою з етики; розробка і планування заходів (лекцій, бесід, конференцій, семінарів), спрямованих на поглиблення етичних знань з певних гуманітарних проблем; організація та проведення заходів, які сприяють накопиченню етичних знань, розширенню світогляду в проблемі морального виховання; аналіз та впровадження передового досвіду. Успішному формуванню моральних якостей у навчальному процесі сприяють: конкретизація уявлень про моральні якості в навчальній діяльності; формування вмінь виявляти свої моральні якості в процесі виконання окремих завдань у різних видах навчальної діяльності; індивідуально-виховні заходи, спрямовані на вивчення якостей особистості; повне розкриття і розуміння змісту морального виховання, значущості його при виконанні оперативних-службових завдань майбутніми працівниками [2].

Формування моральних якостей у процесі позааудиторної виховної роботи повинно проводитися шляхом застосування методів формування свідомості (розповідь на етичну тему, етична бесіда (групова, індивідуальна), диспут, приклад); методів формування суспільної поведінки (педагогічна вимога, доручення, створення виховних ситуацій); методів стимулювання діяльності та поведінки (метод творчо-інтелектуального суперництва, морального стимулювання, покарання); методів контролю й аналізу рівня вихованості (педагогічне спостереження, опитування, аналіз діяльності). У процесі реалізації системи морального виховання майбутніх соціальних працівників повинні використовуватися масові, групові та індивідуальні форми роботи: читачькі конференції, вікторини, конкурси, лекторії, гуртки художньої самодіяльності, школи передового досвіду, випуск стінної преси тощо [5; 6. с. 270-271].

Важливо, щоб студенти знали моральні вимоги щодо професій, які вони опановують, і якості, які повинні виховати в собі, щоб відповідати цим вимогам. Засвоєння норм професійної етики допомагає молодій людині швидше професійно адаптуватися.

Найефективнішим методом формування у студентів необхідних етичних якостей є особистий приклад викладача. Важливо також враховувати й те, що основи професійної етики формуються у професійній діяльності, у безпосередньому контакті з професією. Тому керівники виробничої практики мають звертати увагу студентів на дотримання етичних норм фахівцями підприємств чи установ, на яких проходить виробнича практика, давати оцінку відхиленням від цих норм.

На сучасному етапі розбудови української держави важливого значення набуває формування почуття патріотизму, національної самосвідомості студентської молоді як запоруки її активної участі в соціально-економічній діяльності. Тому навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі необхідно вибудовувати таким чином, щоб пробудити у студентів національні почуття, виховати в них повагу і любов до свого народу, до його віковичних моральних та духовних здобутків, а також самоповагу й гордість за свою Батьківщину, і на цій основі формувати суспільно значущі особистісні риси громадянина України: національну свідомість, духовність, трудову активність, морально-етичну, фізичну, екологічну і правову культуру [4; 5].

Необхідність етнізації виховного процесу зумовлена тим, що протягом століть національна основа знищувалася, що призвело до масового національного нігілізму, яничарства. Молодій державі України потрібні національно свідомі громадяни, які відчували б кровну причетність до своєї землі, свого народу, своєї держави, усвідомлювали, що є українська держава, а відповідно й національно свідомий громадянин України.

У формуванні патріотизму в студентської молоді важливу роль відіграють екскурсії історичними місцями рідного краю, ознайомлення з побутом населення різних регіонів, усього українського народу; ознайомлення з матеріалами краєзнавчого, етнографічного, художнього музеїв, музею української культури і побуту; виставок народних майстрів тощо. Використання у виховному процесі історико-культурної спадщини збагачує студентську духовність, культуру, моральність і сприяє формуванню національної свідомості та патріотичних рис.

Виховний вплив на формування національної самосвідомості справляє також безпосередня участь студентів у підготовці і проведенні національних свят України, що у багатьох вищих навчальних закладах стало традицією: Новий рік і Різдво Христове (1 і 7 січня), День Соборності України (22 січня), День Конституції України (28 червня), День прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 липня), День незалежності України (24 серпня), Міжнародний день студентів (17 листопада) та ін. Народний календар поповнюється загальнонаціональними святами: День студента. День матері, День батька, День родини. Є в народному календарі дати, пов'язані з релігійними святами: День Андрія (13 грудня), День Миколи (19 грудня), Щедрий Вечір (13 січня), Святвечір (6 січня), Різдво (7 січня), Водохреща (19 січня), Великдень, Покрови Матері Божої (14 жовтня) та ін.

Складовою народного календаря є родинний календар, який охоплює важливі дати, віхи життя сім'ї, кожного її члена (дні народження членів сім'ї, ювілеї весілля тощо).

У формуванні національної свідомості не можна оминати проблеми мови та мовлення. Студентська молодь має усвідомити, що без оволодіння державною мовою неможливо стати повноцінним громадянином своєї держави, патріотом України та й просто інтелігентною людиною, кваліфікованим спеціалістом будь-якої галузі господарства [4; 7].

Християнство як релігія та християнські громади як вагомі соціальні інститути мають величезний потенціал для здійснення морального виховання в суспільстві. Мета, на яку спрямовані заходи душпастирської опіки полягає в тому, щоб розвинути у військовослужбовців високі якості відданості Батьківщині, гуманність та доброту. Для досягнення визначеної мети священнослужителі проводять виховну роботу під час богослужбової діяльності, під час читання релігійно-моральних книг з особовим складом підрозділів, за допомогою особистого прикладу тощо.

Отже, моральне виховання студентів, майбутніх соціальних працівників – це запорука успішного виконання майбутніх службових обов'язків. В основі такого виховання – цілеспрямована робота керівників, вихователів, науково-педагогічного складу, а результат досягається лише за умови, якщо буде створена система морального виховання, в основі якої повинні бути національні та християнські цінності і чітко визначений навчально-виховний процес.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Омелян Вишневецький. – Дрогобич : Коло, 2006. – 608 с.
2. Демиденко В.К. Деякі аспекти морального виховання: Практичний матеріал для керівників, вихователів і вчителів / В. К. Демиденко. – К. : ІЗМН, 1995.
3. Малахов В. А. Етика: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1996.
4. Моральне виховання студентів // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://revolution.allbest.ru/pedagogics/00137863.html>
5. Мороз О. О. Навчальний процес у вищій школі. – К., 2001.
6. Нагірняк М. Я. Теоретичні аспекти морального виховання майбутніх офіцерів / М. Я. Нагірняк, А. Я. Нагірняк // Гуманітарні аспекти формування особистості. Матеріали П'ятої Всеукраїнської наукової конференції від 28 квітня 2011 р. – Львів : ЛДУ БЖД, 2011. – С. 264-273.
7. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: Навч. Посіб. / М.М. Фіцула. – К. : “Академвидав”, 2006. – 352 с. (Альма-матер).